

#4 Vi elsker eksperter!

Oplysningstiden

00:00:18 Intro

Du lytter til Vi elsker eksperter! en podcast produceret på Institut for Engelsk, Germansk og Romansk på Københavns Universitet.

00:00:29 Værten

Velkommen til en ny episode af Vi elsker eksperter! En podcast med explainers I interviewform, hvor eksperter gør dig klogere på emner inden for fremmedsprog, kultur og politik.

Mit navn det er Cathrine og jeg er jeres vært i og med mig i studiet, der har jeg dig, Jytte Lyngvig. Velkommen til Jytte.

00:00:45 Jytte Lyngvig

Mange tak

00:00:48 Værten

Og du er ph.d.-studerende på Københavns Universitet på Institut for Engelsk, Germansk og Romansk og du skriver lige nu en ph.d. med titlen "At handle ved at skrive - Voltaires kritiske skrifter og dannelsen af det intellektuelle felt", hvor du i særdeleshed beskæftiger dig med oplysningstiden. Og det er jo det er jo dejligt, fordi det er jo også det emne vi to skal snakke om i dag.

00:01:12 Jytte Lyngvig

Det er meget praktisk.

00:01:13 Værten

Og jeg tænker faktisk måske, at du kan starte med at fortælle, hvornår oplysningstiden havde sin storhedstid, og hvordan man bedst beskriver perioden?

00:01:25 Jytte Lyngvig

Ja. Det vil jeg da meget gerne. Det er en periode som ligger i 1700-tallet.

Og når du så snakker om storhedstid, så er det nok fra midten af 1700-tallet frem til den franske revolution i 1789 også lidt efter, men altså anden halvdel. Men men 1700-tallet.

00:01:43 Værten

1700-tallet ja og hvordan beskriver man så bedst perioden? Altså hvad definerer ligesom oplysningstiden?

00:01:52 Jytte Lyngvig

Ja. Det er den periode, hvor en masse af de ting, vi bygger vores samfund på i dag, for eksempel værdier som ytringsfrihed, tolerance, retfærdighed, troen på lovene. At man kan tænke selv, at man mener må mene noget, så det er en tid, hvor man sådan en skiftetid. Det er ikke blevet moderne i vores forstand endnu. Men det er heller ikke sådan gammel absolutistisk. Det er på vej fra det ene til det andet, så man kunne måske godt kalde det en overgangstid.

00:02:30 Værten

En overgangstid. Er det også derfor vi ligesom kalder perioden for oplysningstiden, fordi man bliver oplyst på en anden måde eller hvordan kan det være?

00:02:37 Jytte Lyngvig

Ja, altså man kalder den oplysningstiden fordi at man begynder at tro på oplysning, altså på viden, der er erhvervet via sanserne, på rationel tænkning, på eksperimenter kan give ny indsigt. Indtil da har religion og gud fyldt meget i forståelsen af naturen, og nu begynder gud sådan at blive tænkt lidt ud af ligningen kan man sige.

00:03:05 Værten

Okay, han ryger lidt over på sidelinjen, og så er det mere sådan information. Og er det eller hvordan?

00:03:12 Jytte Lyngvig

Ja og refleksion og deduktion du laver nogle eksperimenter, og så konkluderer du på dem. Du behøver ikke have en guddommelig forklaring indover. Du må tænke selv. Det er også et en tid, hvor man stiller spørgsmålstejn ved hele den der skæbnetænkning. At vi kan ikke gøre noget for at påvirke vores eget liv, fordi det er i virkeligheden tilrettelagt, og det gjaldt jo i virkeligheden både i katolicismen og protestantismen så det at mennesket får en vilje, får en evne, får en mulighed, og for at kunne, kan man sige, realisere det så har du også brug for at vide noget - og så har du oplysningen igen.

00:03:53 Værten

Ja, så det kommer på et mere funderet grundlag, kan man sige. Ja, Det er ikke bare trukket fra biblen.

00:04:02 Jytte Lyngvig

Nej eller forklaringer eller det din præst der har fortalt dig hvordan tingene hænger sammen. Du må også gerne mene noget selv. Som jo er helt fantastisk.

00:04:12 Værten

Ja, det må man sige. Så det er en helt ny periode på den måde, der med at man er mere. Man må sige noget selv, og man må reflektere på en på en ny måde. Men hvor hvor kommer det ligesom fra? Altså hvorfor udspringer den her periode?

00:04:27 Jytte Lyngvig

Det er måske så meget at sige, at man må sige noget. Man begynder at gøre det. Så, jeg tror ikke man må. Fordi det er også en periode med censur og hvis du skriver det forkerte, så kan du blive sat i fængsel og du kan blive forvist, så det er også en meget undertrykkende periode, fordi der var jo ikke sket den

samfundsomvæltning der gjorde, at den frihed man begyndte at ane, var blevet etableret, så så på den måde er det en en kamp periode kan man sige. Men det kommer fra 15-1600-tallet. Jeg vil sige meget fra, altså hvis du tager Galilei, som begyndte at stille spørgsmålstegn, ved om om jorden drejer rundt om solen eller solen drejede rundt om jorden. Der er en masse af de der astronomiske matematiske udforskninger, som faktisk har deres grundlag tilbage i 15-1600-tallet. Man begyndte også at få kolonier. Se mere verden. Man begyndte at interessere sig for noget mere, og det vil sige det satte spørgsmålstegn ved selvfølgelig en masse ting. Altså hvis man sådan åndeligt siger, at man flytter fra et landsbysyn eller et europæisk syn, hvor alle veje er indrettet med dagsrejser mellem byerne til at man pludselig havde skibe, opdagede Amerika. Så det er en lang proces og der kan man så sige, den er holdt nede i mange år af et et absolutistisk styre. Det vil sige et styre hvor kongen er indsat af gud som guds repræsentant på jorden og strenge hierarkier, og så en skæbnefortælling.

Så så hvorfor skulle man interessere sig for så meget og det andet som er vigtigt i perioden, der begynder at komme et borgerskab også der kommer en mellemklasse, så det er ikke kun adel og bønder, kan man sige, der begynder folk at tjene penge på handel og på manufakturer, produktioner, så der kommer også nogle folk og de har ikke adgang til de her privilegier. Folk begynder at kunne læse, der kommer flere bøger.

Så der er sådan grøde hele vejen rundt, hvis man skulle sige det, så det er jo ikke noget, der sådan sker fra den ene dag til den anden, og det sker heller ikke fra alle der siger hop og så har de skiftet til en anden. Det er jo en udvikling.

00:06:50 Værten

Ja, og måske en naturlig udvikling eller kan man sige det.

00:06:53 Jytte Lyngvig

Ja, det kan man vel godt sige. Det kan man i hvert fald sige i bagklogskabens klare lys. Altså vi kan se den foregik, og den er jo foregået mange steder. Men det er et europæisk begreb, som så også bliver eksporteret lidt til USA, fordi USA var jo på den måde, eller de Forenede stater, de var jo også europæiserede, så det er ikke sådan en - altså man har ikke oplysningstid i den periode i Kina for eksempel. Altså så det er europæisk centrerede.

00:07:27 Værten

Er der nogen bestemte forgangsmænd eller kvinder, som ligesom stod i fronten for oplysningstiden?

00:07:31 Jytte Lyngvig

Altså i virkeligheden er der ekstremt mange, men der er og der er også mange, som vi kunne nævne navne med. Men der kunne vel være passende at nævne nogen, som man kan huske i dag, og der er det jo klart, jeg vil starte med at nævne Voltaire, men også Diderot, som var med til at udgive den store encyklopædi, vi kan tage Montesquieu, som har lavet den der bog, der beskriver forskellene mellem altså opdelingen i den lovgivende, den dømmende og den udøvende magt. Det er også i den her periode.

Hvis vi tager til Danmark, så Struensee tiden jo fantastisk kendt, men en meget tidlig oplysningsfilosof, som er fra første halvdel af 1700-tallet. Det er Holberg, som også rejste rundt i verden, og udover at han

skrev alle de her komedier, som man kender i dag, så var han jo professor ved universitetet og rektor på Københavns Universitet. Og hvad der måske er mindre kendt. Det er, at Christian den syvende, ham der konge, der faktisk blev sindssyg, som vi mest kender med Struense tiden. Han rejste på en stor rejse i 1767 og besøgte, blev modtaget ved akademiet i Frankrig, hvor han gav sit portræt til Voltaire. Voltaire har korresponderet med ham, Bernstorff, som var udenrigsminister har korresponderet. Så det var en bevægelse der bandt Europa sammen eller lærte folk, interesserede folk, oplyste folk sammen, så der var et netværk.

00:09:06 Værten

På en ny måde, som man ikke helt havde oplevet før den der vidensudveksling.

00:09:08 Jytte Lyngvig

Nej det havde man før. Det havde været dannelsesrejser før, hvor man tog ud. Men nu delte man også ideer. Så det var noget andet. Altså ikke kun kan man sige skolastisk viden, men også en ideudveksling. Og selvfølgelig når man udveksler ideer masser af disputer og diskussioner.

Så det må have været en fantastisk tid, man talte jo typisk fransk. Fransk var jo lingua franca på den tid, ligesom engelsk er i dag og fransk var moderne, fordi det var også indtil omkring 1700-tallet der foregik alt, kan man sige lært, på latin. Det gjorde det også en tid efter, men så begyndte man at skrive på det der hedder folkesprog. Og så af de der folkesprog, der var det fransk, der ligesom blev overtaget af de fleste, så selvom mange her i Danmark også kunne tysk, så kunne alle der ville være noget, de kunne også fransk. Så så så der er mange mange ting der også gør sprogligt at man man bandt sammen. Man kendte hinanden, man rejste, man lavede akademier i midten af 1600-tallet. Og der begyndte man omkring år 1700 at optage udenlandske medlemmer, så det har også været en måde at udveksle viden på.

00:10:26 Værten

Jeg ved jo at du, Jytte, du beskæftiger dig primært med Frankrig og derfor også med den franske oplysningstid, hvis man kan sige det sådan. Men måske du kunne fortælle lidt om hvordan oplysningstiden påvirkede Europa? Du har jo allerede snakket lidt om det, men gerne i særdeleshed med fokus på Danmark. Hvordan er der noget specielt ved den danske oplysningstid?

00:10:47 Jytte Lyngvig

Ja altså en af de helt specielle ting. Det var jo faktisk at Struensee til fik lavet trykkefrihed. På et tidspunkt, hvor der slet ikke var trykkefrihed i resten af Europa. Det varede jo så desværre meget kort tid, fordi Struense blev væltet, men som et lille kuriosum når nu vi taler Frankrig, så sendte Voltaire et lykønskninger brev til sin ven, den danske konge, hvor han ønskede ham tillykke med at han havde givet folket trykkefrihed, så det bredte sig ud tilbage i Europa. Altså at det der man i og for sig ønskede sig alle steder. Fordi ellers var der jo censur, og det var typisk sådan at universiteterne var meget domineret af teologer, så der var mange steder, hvor det var universiteterne, der stod for censuren, og det vil sige, at man læste skrifter og bøger om de kunne have nogle anstødsstenen religiøse måder at støde på. Og så blev de blev så, hvad hedder det forbudt.

Men så var der altså til gengæld, så det er også derfor at det skete. Der var jo en undergrund af udgivere, blandt andet Amsterdam, Genève, hvor der var mere progressive, og det vil sige, man kunne

godt få udgivet ting, man kunne godt få trykt. Et andet trick man gjorde det var at udgive anonymt, så kunne man altid påstå: det var ikke mig. Enhver kunne jo gennemskue hvem der. Så så der var, hvad hedder det, et stort flow og man sendte bøger til hinanden. Man lavede afskrifter og så brugte man også korrespondancen. Og breve var jo ikke bare sådan nogen, nu har vi jo snart ikke breve mere, men dengang der var breve endnu der var det jo tit private breve det sidste vi havde eller rudekuverter. Men dengang der var der også breve, som skulle læses op til en kreds, og det vil sige, man kommunikerede meget, og det gjorde man jo også med Danmark. Og man rejste som også med Holberg, der rejser til Paris og kender folk, så derfor var der mange så så man skal se det hele som et netværk. Som på engelsk kaldes the republic of letters, hvor letters ikke er breve, men altså hele den der litterære filosofiske videnskæssige og de netværk, de strakte sig over hele Europa, så på den måde der vidste, man rejste, man besøgte hinanden, man opholdt sig og jeg synes selv, det er meget fascinerende at tænke på, hvor meget man egentlig rejste, når man tænker på, hvor besværligt det har været. Og hvor dyrt det har været. Det var selvfølgelig ikke bønderne der rejste. Det var dårligt heller middelklassen, men det var heller ikke kun aristokratiet, der tog på dannelsesrejser, så der var et aktivt netværk.

00:13:43 Værten

Det var ligesom en samlet bevægelse, kan man godt sige.

00:13:44 Jytte Lyngvig

Ja, det var den. Den havde efter min opfattelse, det er der også nogen, der diskuterer nu om dage, men sit centrum i Frankrig, og det var fordi Frankrig på mange måder stod, uanset hvor reaktionært det var, ville vi sige for eksempel i forhold til England som kulturens, litteraturens sådan højborg, ja epicenter. Men altså to kendte monarker hvis vi lige tager udenfor Danmark og Christian den syvende som jo desværre ikke fik sat sig så meget igennem, fordi han var syg, så Frederik den store, som på det tidspunkt reagerede i Prøjsen og Katharina den store som regerede i Rusland. De var uanset, at vi i dag tænker, ej de var da despotiske, der førte krige, og det gjorde de, men de var meget interesserede i oplysningsideerne, og både Katarina den store og Frederik den store har en meget, meget omfattende korrespondance med Voltaire og Katarina den store købte Voltaires bibliotek, da han døde, så det står i Sankt Petersborg i dag.

00:14:46 Værten

Nå! Hvor sjovt.

00:14:46 Jytte Lyngvig

Så man kunne også være despotisk regent, alligevel interesseret sig for ideerne, så det er sådan lidt pudsig.

00:14:58 Værten

Ja, det er sådan lidt mere sammensat på en eller anden måde. Ja, hvor er det interessant og hvad med, du har allerede sagt det lidt at der er mange ligesom ideer vi har nu, som kommer fra oplysningstiden. Kan du snakke lidt mere om der ligesom er nogle strenge man kan trække til i dag.

00:15:15 Jytte Lyngvig

Altså det mest oplagte fordi det fylder så meget også i dagens diskussion. Det er for eksempel ytringsfrihed. Som på den tid nok mere hed trykkefrihed, men det er to sider af samme sag. Og det i virkeligheden både censur og selvcensur. Hele den diskussion om, at man skal kunne have en fri dialog for at danne sig meninger. Det andet er tolerance, religiøs tolerance.

00:15:40 Værten

Det blev også grundlagt der.

00:15:42 Jytte Lyngvig

Jeg kan ikke sige, det er grundlagt, men det var en af de værdier, som indgik blandt de der progressive folk, og det vil sige religiøs tolerance, så kan man diskutere hvor det, men selve det at kræve det. Det vil jeg også sige, at en af de oplysningsværdier. Retfærdighed, troen på lovene, frem for at i det de gamle monarkier, da kongen jo var indsat af gud. Så var han øverste, for eksempel juridiske. Han kunne benåde eller henrette folk, hvis han havde lyst uden, at der skulle være en retssag.

Det, at loven regulerer borgernes forhold. Det er også noget, der starter på det der tidspunkt. Så jeg vil sige, der er mange bånd. Der er også nogen, der siger, det er den tidlige modernitet.

Hvis vi går i en anden gade, så er det der, hvor at man begynder at opdele videnskaberne, for eksempel i discipliner i biologi, fysik, matematik. Det tog lidt længere tid med kemi, men altså det der at man. Indtil omkring måske 1600-tallet, der havde man sådan en fornemmelse af at man kunne vide alt, og nu er der bare så meget viden, at man ikke kan vide alt, så man bliver nødt til at specialisere sig, så man kan måske også sige, at det er der specialisterne bliver født, hvis man nu skulle sige det. De var så ikke så specialiserede på den tid nu, men det er der man begynder at sige, nå, men det nytter ikke noget vi. Vi kan ikke vide alt om fysik. Vi kan ikke vide alt om matematik.

Det har vi måske forladt lidt igen, men det er også en periode, hvor der er en masse leksika. Den store encyklopædi har jeg nævnt, men at du ordner ting alfabetisk, som var en lang stor diskussion, fordi det var en diskussion om, så kunne man jo uden at læse alle de der bøger, som på det tidspunkt også var mange, synes man, så kunne man få sådan en lille kondenseret artikel. Og så kunne man få en masse at vide om et emne ved at slå op under b eller a eller p og der udkommer en masse af de her leksika, så det er også leksikonets århundrede, det lever så videre op i 1800-tallet og 1900-tallet, men den store forskel var, at du behøvede ikke læse værkerne selv. Der var nogen der havde, kan man sige lavet, så du kan sige det var måske den tids WIKI. Og der var helt de samme diskussioner - det for overfladisk viden, man fik. Altså ligesom WIKI, altså kan man tillade sig at bruge WIKI fordi det er jo ikke. Altså så der er sådan en nogle sjove ting at tænke på og hvorfor kommer så de her leksika? Fordi at folk får brug for mere viden, så er vi tilbage ved oplysningen.

00:18:21 Værten

At verden bliver større, og man vil gerne vide mere.

00:18:25 Jytte Lyngvig

Ja og meget, og man har med de ressourcer, der er til rådighed og også økonomiske . Så er det måske smart at have nogle opslagsværker i stedet for.

00:18:35 Værten

Ja, det er det da i hvert fald. Det giver da rigtig god mening.

00:18:36 Jytte Lyngvig

Øh, men altså. Men altså som sagt tager den udgangspunkt i den diskussion vi kender i dag. Nej, det er ikke den rigtige måde at få viden på. Nej, man må læse bøgerne selv.

00:18:45 Værten

Men det er faktisk okay. Der er jo bare nogle andre, der har læst dem og så skrevet det ned, så kan man sige ja.

00:18:49 Jytte Lyngvig

Ja ja, men kunne man så stole på ham. Havde han gjort det rigtigt.

00:18:51 Værten

Jeg vil det selvfølgelig rigtigt.

00:18:52 Jytte Lyngvig

Og hvad for en rækkefølge? Hvordan skal man lære det? Hvis nu, normalt så bygger man jo viden op fra det små til det store. Her kan folk gå ind og få næsten kan man sige konklusionerne uden at have været igennem alle de trin - erkendelses trin. Men det var bare sådan en anden pudsighed, som ligner meget den verden, vi lever i nu, og diskussionerne ligner ved gud ikke også de diskussioner.

00:19:16 Værten

Det er meget sjovt, at det nærmest er det samme, ikke, selvom det er så lang tid siden. Hvad tænker du? Jeg kunne godt tænke mig, vi er nemlig ved at nå til vejs ende, og jeg kunne godt tænke mig at spørge dig, hvor du synes man skal starte henne, hvis nu man gerne vil vide endnu mere om oplysningstiden og det du har fortalt en dag?

00:19:30 Jytte Lyngvig

Så skulle jeg jo næsten pege på et oplysningsleksikon, men det vil jeg dog ikke. Jeg vil tror jeg pege på en stor tyk moppedreng af en artikelsamling eller en antologi, som er udgivet af Aarhus Universitet, der hedder *Oplysningens Verden: Idé historie, videnskab og kunst*. Hvis man er mere til at komme videre ind i det og snuse til det via sådan en romaner, så der P.O. Enquiests roman *Livlægens besøg*, den handler jo om Struense og Christian syvendes rejse, og hvis man har lyst til at læse lidt af Voltaire, så man kan i dag. Der vil jeg anbefale *Candide*, som handler om en ung uskyldig mand, der rejser rundt i verden og ser at alt det han har fået fortalt det passer ikke fordi alt det de har sagt er godt, det er alligevel ikke godt. Men den er sådan humoristisk og morsom, og den skabte en vild furor, fordi den er når man ser alt det han møder, så kan man også se den vildt kritisk og Det er den der ender med at man skal dyrke sin have.

00:20:32 Værten

Det synes jeg er nogle rigtig gode anbefalinger i det, og så tror jeg egentlig bare jeg vil sige 1000.

00:20:38 Værten

Fordi du ville være med her i dag.

00:20:40 Jytte Lyngvig

Jeg vil bare sige tak fordi jeg måtte være.

00:20:42 Værten

Med jamen selvfølgelig.

00:21:01 Outro

Du lyttede til Vi elsker eksperter! En podcast produceret på Institut for Engelsk, Germansk og Romansk på Københavns Universitet.